

Translat: una base de dades de traduccions literàries al català medieval (1300-1500)

Josep Pujol

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Filologia Catalana
 Edifici B. 08193 Bellaterra
 josep.pujol@uab.cat

El Grup de Literatura Medieval del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona està duent a terme el projecte Translat, que té com a objectiu l'elaboració d'una base de dades en línia de traduccions literàries al català medieval. A més de qui signa, formen l'equip Lluís Cabré, Montserrat Ferrer, Francesc J. Gómez, Marta Marfany i Raquel Parera. El projecte, iniciat l'any 2006, compta amb el finançament del Ministeri d'Educació i Ciència¹ i és una branca d'un projecte coordinat més ampli de caràcter interuniversitari, el Corpus Digital de Textos Catalans Medievals (CODITECAM). En conseqüència, la base de dades Translat es coordinarà amb les d'altres branques del projecte CODITECAM (per exemple amb la ja existent sobre Ramon Llull: orbita.bib.ub.es/llull)² i es consultarà conjuntament amb la base de dades d'un projecte dedicat monogràficament a les obres científiques medievals i que inclourà, doncs, totes les traduccions catalanes d'aquest àmbit (www.sciencia.cat).

Abans de la concepció i l'inici d'aquest projecte, ja existien bases de dades que tractaven o incloïen les traduccions catalanes medievals, encara que fos d'una manera indirecta o parcial. Durant anys, la Bibliografia de Textos Catalans Antics (BITECA), dins el projecte Philobiblon, ha anat creant un corpus que aspira a descriure tots els manuscrits i edicions antigues de les lletres catalanes medievals, incloent-hi, per tant, tots els que contenen traduccions al català (sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/phhmbi.html). Al seu torn, el Projecte Boscán, dedicat a les traduccions hispàniques d'obres d'autors italians, ha catalogat totes les traduccions catalanes provinents de l'italià (www.ub.es/boscan). No cal dir que totes dues bases de dades han estat tingudes en compte i que s'hi han establert llaços de col·laboració.³ D'altra banda, un projecte d'aquestes característiques té paral·lels en altres àrees lingüístiques romàniques, com ara el projecte Transmedie per al francès i l'occità medievals, amb el qual s'ha establert col·laboració (www.mshs.univ-poitiers.fr/cescm/spip.php?rubrique53), o el projecte CASVI (Censimento, Archivio e Studio

1. Projecte HUM2005-07480-C03-03.

2. Vegeu més detalls sobre tots aquests projectes a www.narpan.net/coditecam.htm.

3. Volem agrair des d'aquí les facilitats que ens han donat els seus directors, Vicenç Beltran i Gemma Avenoza (BITECA) i María de las Nieves Muñiz (Boscán).

dei Volgarizzamenti Italiani) per a l'italià (www.ricercaitaliana.it/prin/dettaglio_prin-2005108554.htm).

La coincidència en el temps de projectes com els que s'acaben de citar, als quals es podria afegir encara el *Diccionari de traductors catalans*, dirigit per Montserrat Bacardí i Pilar Godayol, en curs d'elaboració, testimonia la importància que ha adquirit l'estudi de les traduccions per a la reconstrucció del mapa cultural d'èpoques concretes, en el nostre cas els segles medievals. Dit d'una altra manera, en el marc cultural de les llengües romàniques medievals la *translatio studii* depèn en gran mesura de la *translatio* en el sentit més estricte: del *trasllat*, o, per fer servir el neologisme humanístic que en català s'introdueix a partir de ca 1460, de la *traducció*. No és inescaient, en aquest punt, recordar dos insignes traductors catalans medievals com Antoni Canals i Ferran Valentí. Canals, perquè, a la darrera dècada del segle XIV, fa reposar tot el seu esforç pedagògic per instruir uns nobles que «lligen molt» sobre la pràctica de la traducció (confessada o no) de textos llatins clàssics, medievals i humanístics. Valentí, perquè en el conegut pròleg a la seva traducció de les *Paradoxes* de Ciceró, de cap a 1450, inclou un esbós d'història de la traducció al català que evidencia alhora el valor cultural de la traducció i la necessitat de catalogar-ne les aportacions (i, més i tot, que mostra la consciència que les adaptacions i les fonts d'alguns autors també formen part del fenomen de la traducció; d'aquí que citi Bernat Metge com a traductor de Boccaccio i de Ciceró a les pàgines de *Lo somni*).⁴

Mentre que Valentí és, naturalment, selectiu, l'ambició d'un projecte amb mitjans actuals ha de ser l'exhaustivitat, que, al seu torn, implica que la compleció d'un projecte d'aquestes característiques s'ha de plantejar a llarg termini. Per aquesta raó, el projecte tindrà una primera fase en l'elaboració d'un cens de traduccions al català, exhaustiu però necessàriament provisional, que es pot consultar al web de *Translat* (www.narpan.net/translat.html) i que servirà de punt de partida per a la construcció de la base de dades. Al mateix temps, hem volgut limitar l'abast del projecte a les traduccions literàries, en un sentit ampli que abraça els terrenys historiogràfic, religiós i filosòfic, i d'altres camps variats com la tractadística cavalleresca, l'enciclopedisme o els llibres de viatges. En canvi, i llevat d'excepcions rellevants des d'un punt de vista històric, literari o cultural (eg. la *Legenda aurea*, les versions de les *Partidas* d'Alfons X de Castella o el *Psalteri* de Joan Roís de Corella), se n'exclouen els textos científics, el dret, la litúrgia, l'homilètica i l'hagiografia, així com les traduccions de textos bíblics; tots aquests àmbits reclamen un diferent grau d'especialització, i en alguns casos ja existeixen projectes que se n'ocupen específicament, com ara el *Corpus Biblicum Catalanicum*, editat per l'Associació Bíblica de Catalunya, o el ja esmentat projecte *Sciència.cat*.

Dins aquests límits, el projecte no tindrà en compte únicament les traduccions conservades, sinó que en una fase ulterior s'hi han de catalogar també les tra-

4. Antoni Canals, *Scipió e Aníbal. De providència. De arra de ànima*, ed. Martí de Riquer (Barcelona, Barcino, 1935), p. 85-88; Ferran Valentí, *Traducció de les «Paradoxa» de Ciceró. Parlament al Gran e General Consell*, ed. Josep M. Morató (Barcelona, Biblioteca Catalana d'Obres Antigues, 1959), p. 35-43.

duccions perdudes i les adaptacions. Les traduccions perdudes són un capítol de l'àrea més vasta, i encara molt desconeguda, de la «literatura perduda»;⁵ és a dir, totes aquelles obres que no hem conservat materialment però de les quals tenim referències i notícies documentals que n'atesten l'existència. És clar que un catàleg d'aquestes característiques només podrà començar a prendre forma quan s'hagi completat el buidatge de tots els fons documentals publicats, des dels *Documents* d'Antoni Rubió i Lluch fins als inventaris de llibres dels riquíssims fons notariais. Pel que fa a les adaptacions, es catalogaran aquelles obres que es presenten com si fossin originals però que de fet depenen estretament, en el seu conjunt o en una part substancial, d'una obra en una altra llengua. Certament, els autors d'aquestes obres no les presenten com a traduccions, però, com aquestes, són textos fonamentals per a la construcció del mapa de les coneixences literàries a la Catalunya medieval. Pertanyen a aquesta categoria, per posar uns quants exemples, la *Quarantena de contemplació* de Francesc Eixemenó, que reescriu Ubertí de Casale o les *Al·legories* a les *Transformacions* de Francesc Alegre, basades íntegrament en la *Genealogia deorum gentilium* de Boccaccio, i hi poden tenir cabuda també textos com el *Guillem de Vàroic* de Joanot Martorell o la *Tragèdia de Lançolot* de mossèn Gras. En tots aquests casos, els textos, per la seva dependència d'un original, es catalogaran a partir d'aquest darrer, exactament igual com les traduccions. (Convé advertir, però, que la consideració d'un text com a adaptació té un límit i que, per tant, no s'hi inclouran les fonts d'un compilador de la mena d'Eiximenis).

El valor d'una base de dades no depèn només de la quantitat i l'exhaustivitat de les dades, sinó de la seva qualitat i de la seva sistematització adequada. Qualitat i sistematització són les condicions necessàries perquè l'usuari —l'historiador de la cultura o de la literatura— hi pugui fer cerques complexes i, en conseqüència, pugui elaborar estudis i estadístiques a partir de paràmetres com la datació, la llengua d'origen, matèries, gèneres i formes literaris, etc. Però al costat d'aquestes informacions n'hi ha d'haver d'altres, com ara la presència en inventaris de llibres o altres documents, els comitents i els dedicataris, les versions mediadores o les retraduccions a altres llengües, que resulten essencials per a la reconstrucció històrica de la gènesi, la influència i la dimensió social i cronològica de la transmissió de les traduccions.

El text d'una traducció implica sempre el de l'obra original traduïda, i per això la base es construirà a partir de l'articulació de dues fitxes bàsiques: la fitxa de l'obra original i la de la traducció al català. Aquest és el cas més simple. Però hi ha casos més complexos, com aquells en què la traducció s'ha fet a partir d'una versió intermediària, que exigeix també una fitxa pròpia, o aquells en què la traducció catalana ha estat retraduïda a una altra llengua. Un cas extrem que combina tots aquests factors és la versió catalana del *De civitate Dei* de sant Agustí: el text llatí original (fitxa 1), juntament amb un comentari llatí del segle XIV, es va traduir al francès (fitxa 2), del francès al català (fitxa 3), i del català al castellà (fitxa 4).

5. Vegeu Alan Deyermond, *La literatura perdida de la edad media castellana: catálogo y estudio. I: Épica y romances* (Salamanca: Universidad de Salamanca, 1995).

L'usuari de la base de dades ha de poder reconstruir amb facilitat tot aquest procés. Tot i que estadísticament és molt menys rellevant, pot donar-se també el cas excepcional que la traducció a una altra llengua sigui, precisament, a la llengua original, com s'esdevé amb el Marco Polo, del català al francès, o amb la *Consolatio Philosophiae* de Boeci, del català al llatí.

Les informacions sobre les obres originals i, quan s'escaigui, sobre les retraduccions es reduiran a registrar les dades més bàsiques, especialment en els casos d'obres ben conegudes i editades (autor, obra, datació, edicions). Només en casos més complexos, com ara textos originals inèdits, textos coneguts en redaccions diferents, incertesa sobre la llengua a partir de la qual s'ha fet la traducció, o casos en què són rellevants per a la traducció la data de l'original o el nom del dedicatari, per exemple, la fitxa consignarà testimonis manuscrits, íncipit i èxPLICIT o qualsevol altra informació puntual sobre els aspectes problemàtics. En canvi, la fitxa de la traducció catalana es planteja ja d'entrada com una fitxa molt més completa que ha de reunir totes les dades relatives a la identificació i la transmissió de l'obra (títols amb què es coneix, íncipit i èxPLICIT, glosses, comentaris o altres materials complementaris, fonts manuscrites o impreses) i a la seva dimensió històrica i cultural (autor, datació, presència de pròleg, comitent, dedicatari, documentació sobre la recepció), així com sobre l'estat en què se'ns ha transmès el text (complet, fragmentari i, eventualment, perdut).

És evident que, per la seva mateixa naturalesa, les bases de dades, en la seva seqüent factual, no permeten el matís, l'expressió del dubte o la multiplicitat de solucions. Per aquesta raó, en cada fitxa s'ha previst l'existència de camps de text que permeten, posem per cas, argumentar una datació o, simplement, plantejar en forma d'estat de la qüestió els problemes principals d'una traducció determinada. És especialment rellevant, des d'aquest punt de vista, l'apartat d'observacions finals de la fitxa de la traducció. Signades pel membre de l'equip que s'haurà encarregat de la redacció de la fitxa, en aquestes observacions s'esbossarà l'estat de la qüestió, s'exposaran els problemes o aspectes no resolts que els textos puguin presentar i s'hi apuntaran també aspectes de caràcter literari o cultural que no tinguin cabuda en els altres camps de la fitxa (autoria, datació, relació entre diverses versions, ús literari de la traducció, etc.).

Per tal que el lector es pugui fer càrrec del tipus d'informacions que trobarà a la base de dades, reproduïm tot seguit a títol d'exemple una fitxa-model completa. Ni l'ordre de les dades ni la seva disposició formal són encara els que tindrà definitivament al davant l'usuari de la base de dades, però sí que s'hi recullen absolutament tots els camps que idealment ha d'acabar tenint i, per tant, dóna una idea de la totalitat d'informació que volem que generi l'aplicació informàtica. La tria de la versió de les *Heroides* d'Ovidi com a exemple té la justificació de ser una traducció inèdita, i per tant poc coneguda, però que en canvi està molt ben documentada i ofereix les particularitats suplementàries d'anar acompanyada de glosses marginals incorporades pel mateix traductor i d'haver estat retraduïda al castellà.

REGISTRE: — (Biteca, Texid 1789)

TRADUCCIÓ

ESTAT: CONSERVADA

FITXA 1. OBRA ORIGINAL

AUTOR: OVIDI; PUBLI OVIDI NASÓ; PUBLIUS OVIDIUS NASO

TÍTOL: *HEROIDES*; *EPISTULAE HEROIDUM*; *LIBER EPISTULARUM*

LLENGUA: LLATÍ

FORMA: VERS

DATAció: 10-1 aC?

EDICIONS:

Dörrie, Heinrich (ed.), *P. Ovidii Nasonis Epistulae Heroidum* (Berlín / Nova York, Walter de Gruyter, 1971).

BIBLIOGRAFIA:

Sobre la tradició textual:

Heinrich Dörrie, «Untersuchungen zur Überlieferungsgeschichte von Ovids *Epistulae Heroidum*», *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen: I Philologisch-historische Klasse* (1960), p. 113-230, 359-423; (1972), p. 297-386.

R.J. Tarrant, «Ovid. *Heroides*», dins L.D. Reynolds (ed.), *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics* (Oxford, Oxford University Press, 1990), p. 268-273.

John Richmond, «Manuscript Traditions and the Transmission of Ovid's Works», dins Barbara Weyden Boyd (ed.), *Brill's Companion to Ovid* (Leiden - Boston - Colònia, Brill, 2002), p. 443-483 (462-469).

MATÈRIA: POESIA

OBSERVACIONS: La col·lecció de les *Heroides* coneguda a l'edat mitjana exclou l'epístola XV, de Safo a Faó (altrament d'atribució incerta), els versos 39-144 de la XVI, de Paris a Helena, i els versos 15-250 de la XXI, de Cídipe a Aconci, i presenta sovint díctics apòcrifs interpolats.

FITXA 2. TRADUCCIÓ CATALANA

TRADUCTOR: GUILLEM NICOLAU

Doc. 1366-1390. Clergue adscrit a la cancelleria reial i documentat també com a estudiant de dret canònic (1373 i 1375). Va ser capellà i almoiner de la reina Elionor, i des de 1366 ajudant de registre de la seva escrivania. El 1373 Pere III el recomanà al papa per a l'obtenció del benefici de l'església de Maella, a la diòcesi de Saragossa; el 1375, el rei va cursar una recomanació idèntica perquè obtingués el benefici de Tiana, a la diòcesi de Barcelona. Va establir-se a Maella, on consta com a rector almenys des de 1387. Després d'aquesta data, se'l documenta també com a capellà del rei Joan I. Obres: (1) redacció dels epitafis llatins per a les tombes de Jaume II i Alfons III (a. 1375); (2) traducció del llatí al català de la *Crònica dels reis de Sicília* o *Chronicon Siculum*, obra d'un anònim palermità (1372); (3) traducció

del català al llatí una de les versions de la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* (doc. 1381); (4) traducció del llatí al català de les *Heroides* d'Ovidi.

TÍTOL: *LLETRES D'OVIDI, EPÍSTOLES D'OVIDI*

DATAció: 1389-1390. De les cartes reials consignades a ATESTACIONS DOCUMENTALS es desprèn que el gener de 1389 la traducció ja existia, tot i que no va prendre la seva forma definitiva, glossada, fins el 1390.

FORMA: PROSA

CONTINGUT:

TRADUCCIÓ: Obra completa (I-XIV, XVI, 1-38 i 145-376, XVII-XXI, 1-14).

CONSERVACIÓ: Íntegra.

PRÒLEG TRADUCTOR / ADAPTADOR: NO

COMENTARIS / GLOSSES: Introduccions a cada epístola procedents dels *Bursarii Ovidianorum* de Guillem d'Orléans (ca 1200). Glosses marginals a la traducció, perdudes, però conservades en el manuscrit de la traducció castellana del segle xv (vegeu RETRADUCCIONS i OBSERVACIONS).

DEDICATARI I/O COMITENT: Desconegut. Les primeres atestacions de la traducció la relacionen amb Joan I i amb Violant de Bar (vegeu ATESTACIONS DOCUMENTALS).

ÍNCIPIT:

Íncipit accessus a *Her I*: «Penolope, filla de Icarí, tramès a Ulixes, marit seu, fill de Laertes, aquesta letra».

Íncipit del text d'*Her I*: «Ulixes, jo, Penolope, muller tua, tramet a tu, tardant, aquesta letra». (Ms. París, BN, ms. esp. 543, f. 1)

ÈXPLICIT:

ÈxPLICIT del text: «los quals jo tem que ella vulla que sien poch a mi (ço és, que muyre tost)». (Els mots entre parèntesis són una glossa marginal que s'ha incorporat al cos del text en aquest manuscrit. Vegeu l'èxPLICIT d'altres manuscrits a ATESTACIONS DOCUMENTALS.)

(Ms. París, BN, ms. esp. 543, f. 86v)

Colofó: Ffinito libro sit laus et gloria Christo. Amen.

(Ms. París, BN, ms. esp. 543, f. 87r)

TESTIMONIS:

París, Bibliothèque Nationale, fonds espagnol, ms. 543.

Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1599 (fragment corresponent a IV, 1-67).

ATESTACIONS DOCUMENTALS:

1389 (28 de gener). Joan I demana a Guillem Nicolau una còpia de la seva traducció de les *Epístoles* d'Ovidi. (Rubió i Lluch, *Documents*, I, p. 350-351 [doc. 392])

1390 (11 de febrer). Violant de Bar demana a Guillem Nicolau la seva traducció de les *Lletres* d'Ovidi «en pla» per fer-les copiar. (Rubió i Lluch, *Documents*, I, p. 361-362 [doc. 405])

1390 (11 de febrer). Violant de Bar escriu a l'arquebisbe de Saragossa perquè insti Nicolau a enviar-li les *Lletres* d'Ovidi. (J.-D. Garrido, p. 39, n.; cf. Rubió i Lluch, *Documents*, I, p. 362, n.)

- 1390 (10 de març). Violant de Bar torna a escriure a Guillem Nicolau perquè li enviï una còpia de les *Lletres d'Ovidi* «en pla» juntament amb les gloses que el traductor hi estava incorporant. (Rubió i Lluch, *Documents*, I, p. 362-363 [doc. 407])
- 1409 (9 de juny). Inventari dels béns heretats per Martí l'Humà de Joana, comtessa de Foix (†1407): «epístoles d'Ovidi arromañades». (Rubió i Lluch, *Documents*, I, p. 444-445).
1410. Inventari d'un possessor anònim de Barcelona. Íncipit: «Penelope, filla de Icari» (les *Heroides* estan copiades o relligades juntament amb l'*Escipió e Anibal* d'Antoni Canals; cf. l'èxplícit: «Aci jau Anibal, lo gran guerrer». (Iglesias, *Llibres i lectors*, doc. 44.9)
1417. Inventari de llibres d'Alfons el Magnànim. (Alòs-Moner, *Documenti per la storia della biblioteca d'Alfonso il Magnanimo*, 1923, p. 405)
1424. Inventari dels béns de Guillem de Cabanelles, mercader de Barcelona: «Lletres en pla. Comensa: "Penelope, filla de Icari". Et fenex: "Vulla que sien poch a mi"». (Moliné i Brasés, *Les costums marítimes de Barcelona* (1914), p. LI)
1426. Inventari de Joan Gener, donzell de Barcelona: «Lletres d'Ovidi» (en català amb seguretat, perquè tota la biblioteca ho és). (Iglesias, *Llibres i lectors*, doc. 108.8)
- 1437 (20 de març). Inventari dels béns de Giralt de Palou: «Lletres d'Ovidi en romanç». (Balaguer i Merino, «Fragment inèdit...», p. 491-495)
- 1488 (30 de desembre). Inventari de Miquel Moix, donzell, de Mallorca: «Epistoles de Ovidi, en pla». (Hillgarth, *Readers and Books*, doc. 381.2)
- 1505 (13 de novembre). Inventari de Gregori Burgues, procurador reial, de Mallorca: «Epistoles de Ovidi, en pla». (Hillgarth, *Readers and Books*, doc. 483.44)
- 1523 (22 de juliol). Inventari de Pere Mulet, notari, de Mallorca: «Epistoles de Ovidi, en pla» (a la mateixa biblioteca n'hi ha unes en llatí i unes en italià). (Hillgarth, *Readers and Books*, doc. 650.7)

BIBLIOGRAFIA:

- Balaguer i Merino, Andreu, «Fragment inèdit de la IV Heroida d'Ovidi trelladada al català en lo segle XV», *La Renaxensa*, V, I (1875), p. 491-495.
- Badia, Lola, «Per la presència d'Ovidi a l'Edat Mitjana catalana, amb notes sobre les traduccions de les *Heroides* i de les *Metamorfosis* al vulgar», dins el seu *Tradicció i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March* (Barcelona / València, PAM / IIFV, 1993), p. 39-71.
- Garrido i Valls, Josep-David, «La traducció catalana medieval de les *Heroides* d'Ovidi», *Faventia*, 24 (2002), p. 37-53.
- Pujol, Josep, «Les gloses de Guillem Nicolau a la seva traducció de les *Heroides*. Una proposta d'identificació», *Caplletra*, 39 (2005), p. 199-229.
- Pujol, Josep, «Texto y glosas en la traducción catalana medieval de las *Heroidas*», dins *Latin & Vernacular III. Ovid from the Middle Ages to the Baroque*, en premsa.

OBSERVACIONS: De la carta de la reina Violant del 10/03/1390, es dedueix que Guillem Nicolau va incorporar gloses a la còpia de la traducció destinada a la reina («nos vullats tremetre [...] o aportar lo dit translat ensemps ab la glosa que per vós hi serà feta»). Aquestes gloses no s'han conservat en cap dels dos manuscrits que transmeten de manera completa o fragmentària el text català (però cf. l'èxplícit del ms. de París). En canvi, l'únic manuscrit conservat de la traducció castellana executada sobre el text català conté un aparat de gloses marginals, amb tota evidència traduïdes d'un model català i que diversos indicis culturals permeten d'identificar amb les gloses redactades per Nicolau (vegeu Pujol, «Les gloses...», p. 203-218). La majoria d'aquestes gloses es documenten en manuscrits llatins que han incorporat els *accessus* i les gloses dels *Bursarii* de Guillem d'Orléans. La

influència literària del text es manifesta especialment en el *Tirant lo Blanc*, en el qual s'integren nombrosos fragments de les epístoles, en alguns casos juntament amb glosses marginals. Vegeu J. Pujol, *La memòria literària de Joanot Martorell. Models i escriptura en el Tirant lo Blanc* (Barcelona: Curial & Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002), p. 111-134.

FITXA 3. RETRADUCCIÓ A ALTRES LENGÜES

TRADUCTOR: ANÒNIM

TÍTOL: *Epístolas de Ovidio*

LLENGUA: CASTELLÀ

DATAció: S. XV

COMENTARIS / GLOSSES: GLOSSES MARGINALS EN CASTELLÀ

ÍNCIPIT:

Íncipit de l'accessus a *Her* I: «Penolope fija de ycarí enbia a ulixes [...] suyo fijo de laertes aquesta letra».

Íncipit del text d'*Her* I: «Ulixes yo penolope muger tuya enbio [...] aquesta letra».

EXPLICIT:

ÈxPLICIT del text: «los quales temo que ella quiera que sean pocos a my».

TESTIMONIS: Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 5-5-16.

BIBLIOGRAFIA:

Rosa María Garrido, «*Heroidas* de Ovidio, manuscrito de la Biblioteca Colombina», dins *Actas del II Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Segovia, 5-19 octubre 1987)*, ed. J.M. Lucía Megías, P. Gracia Alonso i C. Martín Daza (Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá, 1992), I, p. 355-363.

José Francisco Sáez Guillén, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla* (Sevilla, Cabildo de la S.M. y P.I. Catedral de Sevilla & Institución Colombina, 2002), p. 225.

Georgina Olivetto, «El *Bursario* en Palacio», *Incipit*, 23 (2003), p. 115-135 (116-118).
Josep Pujol, «Les glosses de Guillem Nicolau a la seva traducció de les *Heroides* d'Ovidi. Una proposta d'identificació», *Caplletra*, 39 (2005), p. 199-229.

OBSERVACIONS: Cap de les descripcions del manuscrit de Sevilla no relaciona aquest text amb la versió catalana (vegeu Pujol, «Les glosses...», p. 203-205). Tot i la general coincidència a desvincular aquesta versió de la de Juan Rodríguez del Padrón (*Bursario*), R. M. Garrido (p. 359) assenyalava l'existència d'algun tipus de dependència textual entre totes dues versions.

Tal com hem explicat més amunt, la construcció de la base de dades a partir de fitxes com la que s'acaba de reproduir és el punt d'arribada d'un projecte. El punt de partida n'és un cens que cataloga la totalitat dels materials coneguts i en

sistematitza les dades bàsiques: autor de l'original, títol de l'obra, títol de la traducció (autor i datació entre parèntesis, amb indicació de la recepció fragmentària o completa), amb especificació de les diferents traduccions d'un mateix text (quan en tenim la certesa) o de redaccions diferents d'una mateixa traducció, indicació de la versió mediadora (si n'hi ha), els manuscrits i les edicions antigues conservats (identificació i datació), edicions modernes i bibliografia. El cens és accessible públicament a la pàgina web del projecte Translat i està obert a la col·laboració de tots els investigadors que hi vulguin aportar les seves correccions, matisacions i dades noves o complementàries. Aquestes mateixes pàgines, de fet, volen ser una invitació de l'equip de Translat a tots els investigadors, conscients com som que un projecte d'aquestes característiques està condemnat per la seva naturalesa a una eterna provisionalitat i que el seu perfeccionament depèn de les contribucions externes de qui fa possibles els avenços en la recerca.